

SPREIDING & BEREIK IN HET LANDELIJK GEBIED

De bibliotheek in het landelijk gebied heeft een andere rol en functie dan die in het stedelijk gebied. Diverse factoren illustreren de verschillen en tonen de waarde aan die de bibliotheek in het landelijk gebied heeft.

“In kleine dorpskernen is de behoefte aan een bibliotheek of een multifunctionele verzamelplaats nog groter dan in de stad omdat het vaak de enige voorziening is waar je zomaar naartoe kunt.”

Jeanette Braam
Directeur Bibliotheek Heiloo

“Bibliotheek-dienstverlening moet gewoon voor iedereen bereikbaar zijn. Juist en met name in het landelijk gebied.”

Victor Thissen
directeur-bestuurder
Bibliotheek Zuid-Hollandse Delta

FACTS & FIGURES

Blauw is landelijk gebied / Grijs is stedelijk gebied

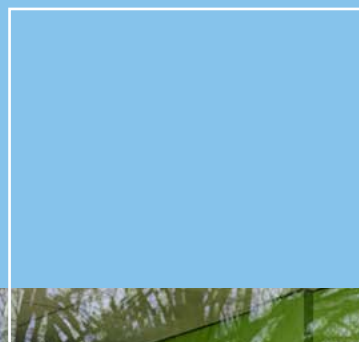

Meer weten over dit project?
Neem contact op met
[Merit van Breukelen](#)
[René Kronenberg](#)
en/of bekijk het project op de
[website](#)

Mei 2020

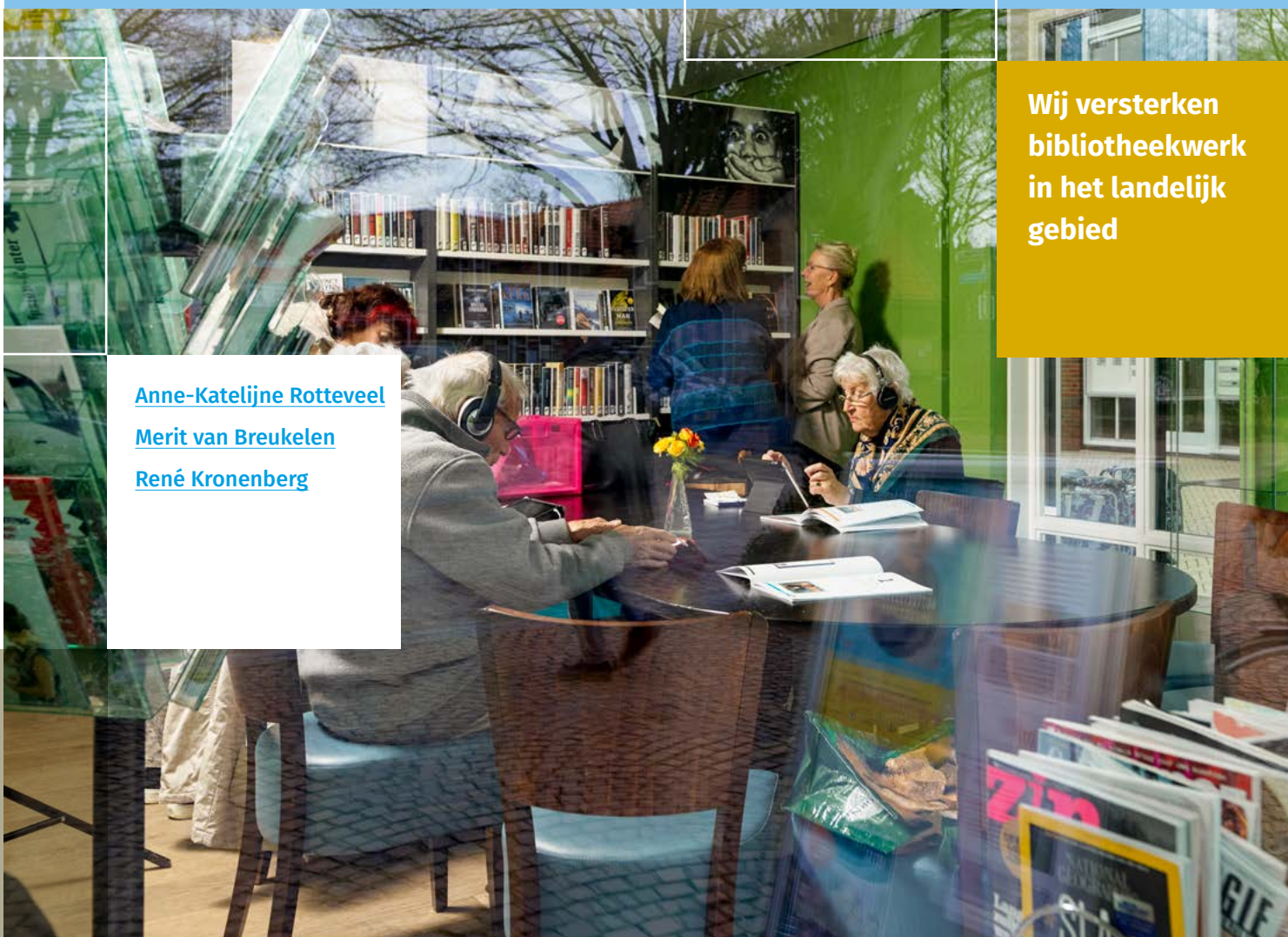
Pro
biblio

Rapport Spreiding & Bereik in het Landelijk Gebied

Wij versterken
bibliotheekwerk
in het landelijk
gebied

[Anne-Katelijne Rotteveel](#)
[Merit van Breukelen](#)
[René Kronenberg](#)

Inleiding

In opdracht van en afstemming met de Provincies Noord- en Zuid-Holland ondersteunt Probiblio bibliotheken in het landelijk gebied vanuit het project Spreiding & Bereik in het landelijk gebied. Sinds 2017 is onderzoek gedaan bij de betrokken bibliotheken naar de huidige stand van zaken op basis waarvan een dertigtal concrete interventies ondernomen is om de bereikbaarheid, toegankelijkheid en kwaliteit van het bibliotheekwerk in landelijk gebieden te borgen en te versterken. In dit rapport zijn de conclusies te vinden die een analyse van deze onderzoeken heeft opgeleverd. Een overzicht van de interventies is terug te vinden in de Kennisbank Landelijk Gebied.

Alle bibliotheken in Nederland zijn gebonden aan de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (WSOB), die sinds 1 januari 2015 van kracht is. Bibliotheken in landelijke gebieden slagen hierin over het algemeen nog net, met kunst- en vliegwerk en grote inzet van medewerkers en vrijwilligers. Maar het staat wel vast dat de rek eruit is.

Bibliotheken in het landelijk gebied staan voor grote uitdagingen. Zij ontvangen gemiddeld 35% minder subsidie van gemeentes dan bibliotheken in stedelijke gebieden, terwijl zij een vergelijkbaar aantal inwoners bedienen en ook een vergelijkbaar bereik hebben onder jongeren en volwassenen. Bibliotheken in het landelijk gebied hebben gemiddeld meer vestigingen dan andere bibliotheken en werken in opdracht van meerdere gemeenten.

Het is een gegeven dat voorzieningen in het landelijk gebied onder druk staan en dat inwoners gemiddeld een grotere afstand moeten overbruggen dan in stedelijke gebieden. Bibliotheken in landelijke gebieden vervullen daarom een kernfunctie in het behoud van de kwaliteit van de leefomgeving, ook door samen te werken met tal van maatschappelijke en educatieve partners.

Recent is daarom via de motie(s) van Kamerlid Asscher aandacht gevraagd voor de situatie van de bibliotheken in het landelijk gebied. Onder andere met het oog op sociale cohesie, participatie, preventie en bestrijding van laaggeletterdheid, en aansluiting op de openbaarheid van de democratische samenleving.

Dit rapport biedt inzicht in de situatie van de bibliotheken in het landelijk gebied.

Achtereenvolgens komen aan bod: demografische kenmerken, voorzieningen, subsidies, gemeentes en vestigingen, bezoekers en activiteiten. Steeds in vergelijking met bibliotheken in stedelijke gebieden en samengevat in acht grafieken. Het landelijk gebied in dit rapport bestaat uit de gemeenten van de 12 basisbibliotheken in Noord- en Zuid-Holland die door de provincies zijn aangemerkt als landelijk. Het stedelijk gebied zijn de gemeenten in Noord- en Zuid-Holland die door het CBS worden gecategoriseerd als “sterk stedelijk” of “zeer sterk stedelijk”.

Demografische factoren

In dit stuk worden in hoofdlijnen de verschillen en mogelijke verklaringen tussen essentiële demografische factoren in het landelijk en stedelijk gebied besproken.

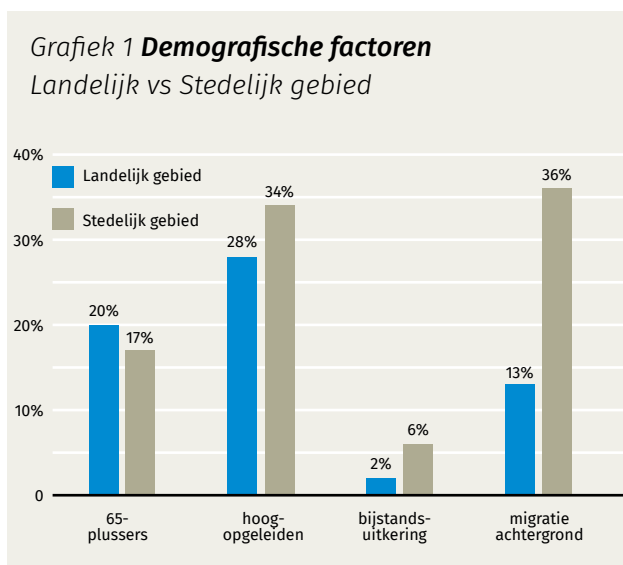
In grafiek 1 staat de bevolkingsamenstelling in het landelijk gebied versus het stedelijk gebied; er zijn een aantal duidelijke verschillen te zien. Om te beginnen op het gebied van leeftijd: de inwoners van het landelijk gebied zijn relatief vaker ouder dan 65 jaar. Ook qua opleidingsniveau bestaan er verschillen; inwoners van landelijk gebied zijn minder vaak hoog opgeleid. Toch ontvangen de bewoners van het landelijk gebied minder vaak een bijstandsuitkering dan stadsbewoners. Uit onderzoek van het CBS (2015) blijkt dat in de krimpregio's (gebieden waar het inwonertal is teruggelopen, veelal op het platteland) meer werk is te vinden binnen de industriële sector. Binnen deze sector zijn er meer banen voor

laagopgeleiden wat het hoge percentage werkenden kan verklaren. Uit onderzoek van het SCP (2017) blijkt dat het baanniveau op het platteland gemiddeld lager ligt en daardoor beter aansluit bij het aanbod aan personeel. Daarnaast zijn er in het landelijk gebied ook meer zzp'ers te vinden in de agrarische sector en hebben meer mensen een deeltijd baan dan in de stad: inwoners van het landelijk gebied zijn dus goed in staat hun eigen werkgelegenheid te creëren. In het landelijk gebied wonen een stuk minder inwoners met een migratieachtergrond dan in het stedelijk gebied; dit kan ook de verklaring van het lagere percentage bijstandsuitkeringen zijn aangezien inwoners met een migratieachtergrond vaker een bijstandsuitkering ontvangen dan autochtone inwoners (in totaal Nederland 60% versus 40%).

Mosaic

Voor bibliotheken wordt klantgericht denken en werken steeds belangrijker. Daarvoor is inzicht in het werkgebied essentieel. Klantsegmentatietools kunnen helpen om het werkgebied van bibliotheken beter in beeld te krijgen. In de vernieuwde Mosaic is alle kennis van elk huishouden in Nederland vertaald naar een klantsegment. Daarmee hebben bibliotheken een krachtig hulpmiddel in handen om bijvoorbeeld de juiste activiteiten te organiseren waarmee de bibliotheek beter aansluit op de behoeften van de mensen in het werkgebied.

De klantsegmentatietool van Whooz is speciaal ontwikkeld om inzicht te geven in kenmerken, interesses en gedragingen van alle huishoudens die Nederland telt. De koppeling van deze

gegevens leidt tot 59 subsegmenten, die zijn samengevoegd in 11 segmenten. Het resultaat is een indeling van Nederland die een duidelijk beeld schetst van de inwoners voor wat betreft hun sociale demografie, levensstijl, cultuur en (koop)gedrag. Wanneer de Mosaic segmenten van het werkgebied van de bibliotheken in het landelijk gebied worden bekeken, springt er een aantal segmenten uit die vaak voorkomen. Het gaat om de segmenten:

Gewoon gemiddeld

De huishoudens in de groep Gewoon gemiddeld zijn tussen de 30 en 60 jaar oud. Ze wonen samen en hebben kinderen in alle leeftijdsgroepen. Ze werken in loondienst en hebben een middelbare opleiding gevolgd. Hun inkomen is modaal en ze wonen in een koopwoning, waarbij ze regelmatig verhuizen. Ze hebben twee auto's. In hun vrije tijd doen ze veel aan sport en aan klussen in huis. Met de kinderen doen ze gezelschapsspellen en bezoeken ze pretparken. Ze luisteren naar Nickelodeon, Qmusic en Radio 538 en lezen tijdschriften als WIJ Jonge Ouders en Ouders van NU. In de vakantie gaan ze naar een camping met de camper of een bungalowpark.

Volks en uitgesproken

De huishoudens in de groep Volks en uitgesproken zijn jonger dan 60 jaar. Ze wonen alleen of samen met een partner. Ze hebben geen kinderen, maar wel huisdieren. Ze studeren, zijn werkloos of werkzoekend, arbeidsongeschikt of werken in loondienst. Ze hebben een praktijkgerichte opleiding gevolgd. Hun inkomen is beneden modaal of modaal en ze wonen in een huurappartement. Ze vervoeren zich op de brommer of scooter. In hun vrije tijd doen ze graag games, kijken naar TLC, Slam! en FunX en lezen tijdschriften als Privé en Story. Ze halen hun nieuws uit de Metro. Ze beoefenen darts of snooker. Ze gaan graag dagjes weg, bijvoorbeeld naar een attractiepark.

Gezellige emptynesters

De huishoudens in de groep Gezellige emptynesters zijn ouder dan 60 jaar en wonen samen. Ze hebben geen thuiswonende kinderen. Ze werken in loondienst of zijn met (pre)pensioen en zijn actief als vrijwilliger. Ze hebben een middelbare opleiding gevolgd. Hun inkomen is modaal en ze wonen in een koopwoning. Ze hebben één auto

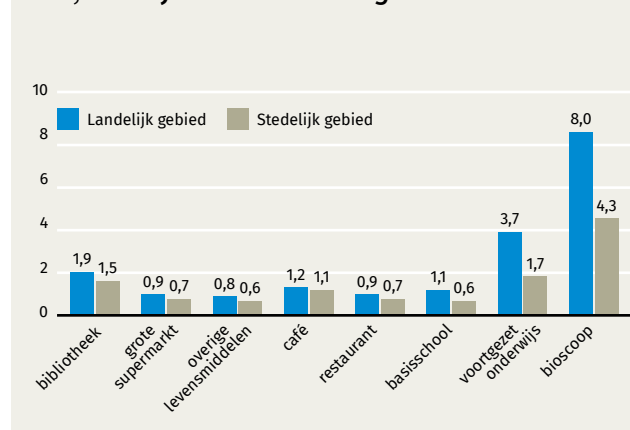
en ondernemen veel uitstapjes. Verder wandelen, fietsen en tennissen ze graag. Ze zijn lid van de bibliotheek, kijken tv (omroep MAX) en halen het nieuws uit regionale zenders en regionale dagbladen. Ze luisteren naar NPO5.

Sociaal-maatschappelijk domein

Naast cijfers over demografische factoren, en de verschillen daarin tussen het landelijk en stedelijk gebied, is het interessant om de verschillen binnen het sociaal-maatschappelijk domein te bekijken. De samenleving binnen het landelijk gebied verschilt immers van het leven in de stad. Hieronder zijn enkele van deze verschillen beschreven met daarbij mogelijke verklaringen.

Een belangrijk thema in de huidige maatschappij, en ook in de dienstverlening van de bibliotheek, is eenzaamheid. Het beeld van de eenzame ouderen is sterk vertegenwoordigd, maar hoe verhoudt zich dat tussen stad en platteland? Uit de Themarapportage Eenzaamheid (Rigo, 2018) blijkt dat in Zuid-Holland inwoners van het landelijk gebied zich een stuk minder eenzaam voelen dan inwoners van zeer sterk stedelijke gebieden. Dit kan onder andere verklaard worden door een hechtere gemeenschap in landelijke gebieden. De gemeenschap is hechter doordat men nog naar elkaar omkijkt, men vaak al langere tijd op dezelfde plek woont en doordat inwoners ouder zijn (SCP, 2017). Daarnaast blijkt uit cijfers van het CBS dat inwoners van het landelijk gebied vaker kerkelijk gezind zijn dan inwoners van steden (51% versus 45%): ook dit kan invloed hebben op de ervaren sociale cohesie en eenzaamheid in een gebied.

Grafiek 2 **Afstand voorzieningen in kilometers**

Wel is het zo dat inwoners in het landelijk gebied die wél eenzaam zijn sneller in een isolement raken doordat de inwoners sterk vergrijzen, er een teruglopend voorzieningenaanbod is (SCP, 2017) en doordat het openbaar vervoer netwerk beperkter is (dit is in Zeeland onderzocht in het onderzoek: Mobiliteitsarmoede in de provincie Zeeland, 2019). Hierdoor hebben vooral ouderen minder mogelijkheden tot contacten met buurtbewoners en komen zij minder vaak buitenshuis. In grafiek 2 is het verschil te zien in de gemiddelde afstand in kilometer tot bepaalde voorzieningen tussen landelijk en stedelijk gebied. Te zien is dat alle voorzieningen in het landelijk gebied op een grotere afstand liggen dan in de stad.

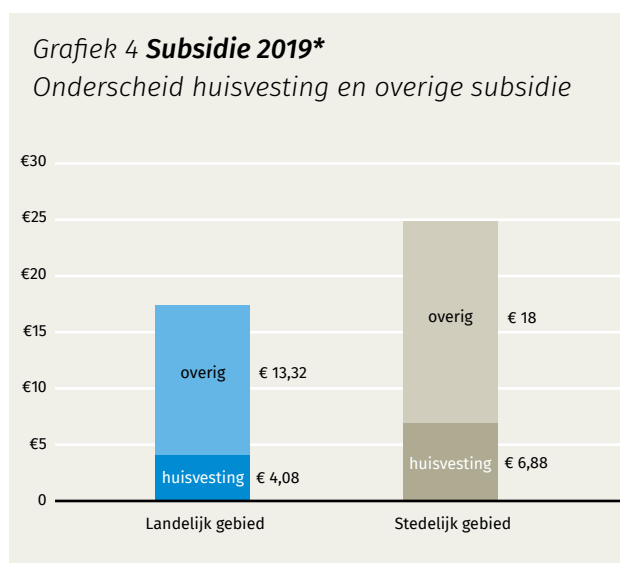
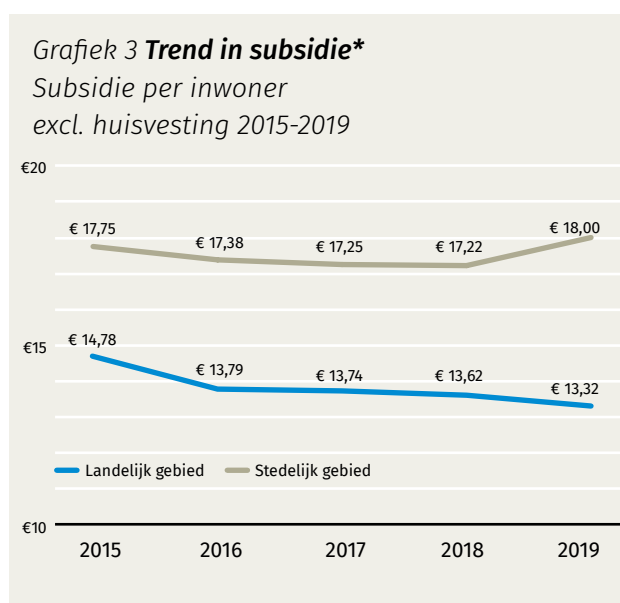
Toch ligt de leefbaarheid binnen het landelijk gebied hoger dan in de stad (Themapublicatie leefbaarheid, 2017). De leefbaarheid is opgebouwd uit objectieve kenmerken van de omgeving (zoals de bevolkingssamenstelling) en subjectieve kenmerken (hoe de leefbaarheid wordt ervaren). In het landelijk gebied ligt de sociale cohesie hoger, is de fysieke omgeving van betere kwaliteit (meer groen), is het huizenaanbod beter (goedkoper en ruimer) en is er minder overlast en meer veiligheid. Het feit dat er een minder voorzieningenaanbod is weegt blijkbaar niet op tegen de voordelen die het wonen in een landelijk gebied met zich meebrengt.

Een ander belangrijk thema binnen de activiteiten van bibliotheken is laaggeletterdheid. Uit de themarapportage die in 2019 door Probiblio is gemaakt blijkt dat laaggeletterdheid in Zuid-Holland een minder groot probleem is in het landelijk gebied dan in het stedelijk gebied. Dit komt onder andere doordat er in steden een hoger percentage mensen met een migratieachtergrond woont (een belangrijke indicator van laaggeletterdheid) en een grotere kloof in variabelen als welvaart en opleiding is. Voor Noord-Holland is deze informatie onbekend. Toch wijzen de demografische cijfers uit grafiek 1 erop dat er in het landelijk gebied ook een risico bestaat op laaggeletterdheid. Laaggeletterdheid komt met name voor, naast onder inwoners met een immigratieachtergrond, onder ouderen en mensen met een lager opleidingsniveau; deze groepen zijn oververtegenwoordigd in het

landelijk gebied. Het gaat hier dan om de groep NT1: laaggeletterden met Nederlands als moedertaal. Dit vraagt om een andere aanpak in de bestrijding van laaggeletterdheid dan onder de groep NT2.

Bibliotheekorganisatie

Er bestaan daarnaast uiteraard verschillen tussen de bibliotheekorganisaties zélf in het landelijk gebied en het stedelijk gebied. Welke verschillen zijn er bijvoorbeeld te zien tussen ontvangen subsidie? Tussen het aantal te bedienen gemeenten en vestigingen? Al deze cijfers hebben een directe invloed op hoe een bibliotheek kan functioneren.

* Deze subsidies zijn de subsidie voor de gehele basis-bibliotheek. Voor bibliotheken AanZet, Kennemerwaard en Rijn en Venen zijn niet alle gemeenten landelijk gebied, maar deze zijn in deze grafiek wel meegenomen.

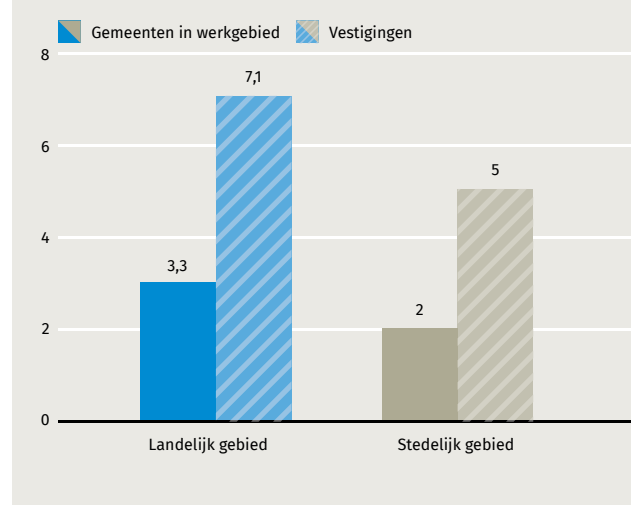
Bibliotheken in het landelijk gebied ontvangen minder subsidie dan gemeenten in het stedelijk gebied: bibliotheken in de stad ontvingen gemiddeld 35% meer subsidie per inwoner (exclusief huisvesting) dan bibliotheken in het landelijk gebied in 2019. In grafiek 3 is te zien dat het subsidiebedrag per inwoner voor zowel landelijk als stedelijk gebied jaarlijks daalt, met uitzondering van 2019 waar het subsidiebedrag voor het stedelijk gebied juist iets gestegen is.

Wel is te zien in grafiek 4 dat bibliotheken in het stedelijk gebied meer geld besteden aan huisvestingskosten dan in het landelijk gebied: gemiddeld 28% van de totale subsidie van 2019 in het stedelijk gebied gaat naar de huisvesting; in het landelijk gebied is dat 23%. De huurprijzen liggen naar verwachting hoger in het stedelijk gebied want de bibliotheken in het landelijk gebied hebben gemiddeld juist meer vestigingen dan bibliotheken in de steden. Terwijl bibliotheken in het landelijk gebied minder subsidie ontvangen dan in het stedelijk gebied, bedienen zij gemiddeld wel een vergelijkbaar aantal inwoners (ongeveer 95.000). Het oppervlakte van het werkgebied van bibliotheken in het landelijk gebied is daarnaast juist groter: gemiddeld 7.500 hectare terwijl dit in het stedelijk gebied gemiddeld 5.000 hectare is, dit is 50% meer. Ook is in grafiek 5 te zien dat bibliotheken in het landelijk gebied meer gemeenten in hun werkgebied hebben en meer vestigingen. Hierdoor kunnen bibliotheken in het landelijk gebied minder efficiënt werken: zij hebben tenslotte meer vestigingen te bemannen en bevoorraden; meer activiteiten te organiseren op

verschillende plaatsen voor eenzelfde aantal inwoners en met meerdere gemeenten te onderhandelen.

Dit is uiteraard lastig te realiseren met een beperkt budget waardoor bibliotheken in het landelijk gebied meer afhankelijk zijn van vrijwilligers: in het landelijk gebied gemiddeld zijn er voor één betaalde medewerker tien vrijwilligers werkzaam bij de bibliotheek. In het stedelijk gebied zijn voor elke betaalde medewerker ongeveer twee vrijwilligers werkzaam.

Grafiek 5 **Subsidie 2019***
inclusief en exclusief huisvesting

* Deze subsidies zijn de subsidie voor de gehele basisbibliotheek. Voor bibliotheken AanZet, Kennemerwaard en Rijn en Venen zijn niet alle gemeenten landelijk gebied, maar deze zijn in deze grafiek wel meegenomen.

Ondanks deze uitdagingen voor bibliotheken in het landelijk gebied zijn de bereikcijfers vrijwel gelijk voor het stedelijk en landelijk gebied: 60% van de jeugd onder 18 jaar wordt bereikt en 10% van de volwassenen. Wel ontvangen de bibliotheken in het stedelijk gebied veel meer fysieke bezoekers; wanneer het aantal bezoekers gedeeld wordt door het aantal vestigingen wordt nog duidelijker dat het bezoek in de stedelijke bibliotheken veel geconcentreerder is dan in het landelijk gebied (zie grafiek 6). De bibliotheken in het landelijk gebied zijn hierdoor gedwongen om meer activiteiten, collectie en diensten op verschillende plekken aan te bieden waardoor het moeilijker is om de kwaliteit hoog te houden.

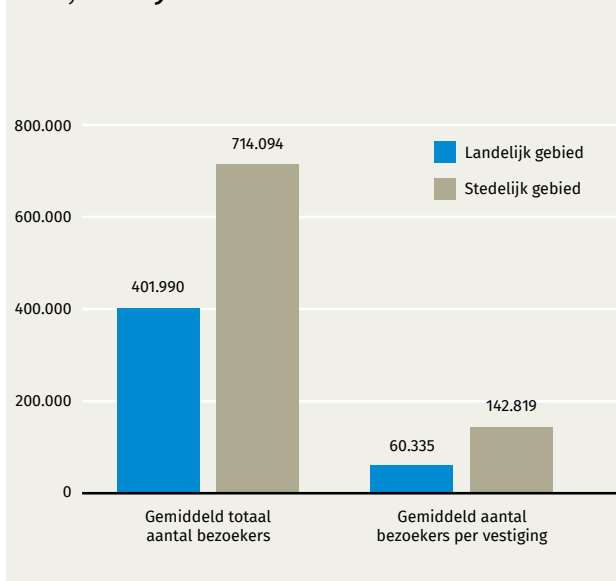
WSOB

Ten slotte is het aantal activiteiten dat een bibliotheek organiseert steeds meer van belang, daar de bibliotheek zich steeds meer richt op andere functies naast het uitlenen van boeken. Voor de analyse van activiteiten is WSOB data gebruikt: deze cijfers zijn door de bibliotheken zelf ingevuld. Een obstakel bij de analyse van activiteiten is dat alle bibliotheken op een andere manier definiëren wat zij tellen als een activiteit. Bovendien geven de cijfers geen informatie over de kwaliteit en het bereik van de activiteiten. Het kan dus zijn dat de activiteiten wel veel meer mensen trekken, al worden er minder georganiseerd maar is de kwaliteit wellicht beter. Hoewel de waarde van de ingevulde WSOB-cijfers dus voor een bibliotheek verschillend kunnen uitpakken, zijn het cijfers die de daadwerkelijke werkzaamheden van bibliotheken het beste benaderen.

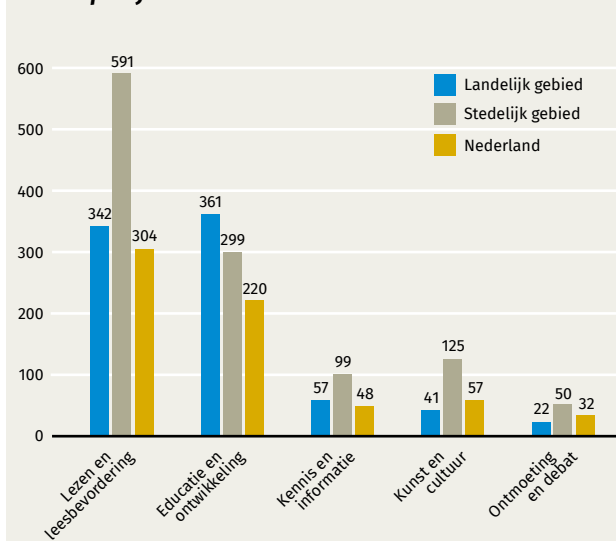
De georganiseerde activiteiten zijn in de WSOB-cijfers ingedeeld op vijf functies van de bibliotheek: Lezen en leesbevordering, Educatie en ontwikkeling, Kennis en informatie, Kunst en cultuur en Ontmoeting en debat. Op de meeste functies organiseren bibliotheken in het stedelijk gebied gemiddeld een stuk meer activiteiten dan de bibliotheken in het landelijk gebied, namelijk op de functies Lezen en leesbevordering (40% meer), Kennis en informatie (40% meer), Kunst en cultuur (70% meer) en Ontmoeting en debat (60% meer). Alleen op de functie Educatie en ontwikkeling worden in het landelijk gebied gemiddeld 20% meer activiteiten georganiseerd dan in het stedelijk gebied. In het landelijk gebied

Grafiek 6 **Fysieke bezoekers van de bibliotheek***

Grafiek 7 **Gemiddeld aantal activiteiten WSOB 2016 per functie***

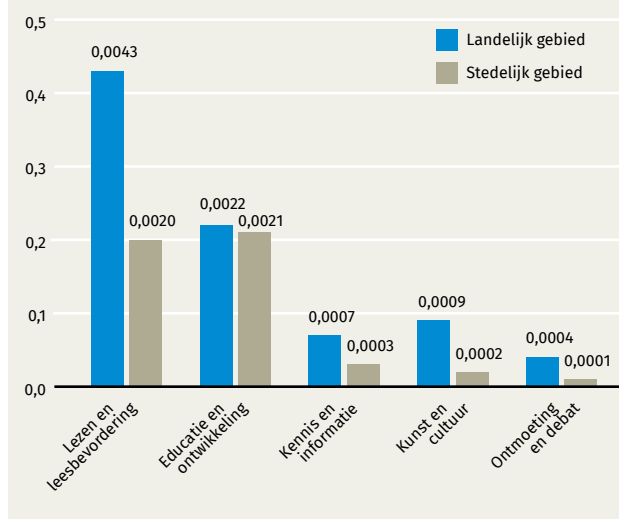

* Deze subsidies zijn de subsidie voor de gehele basisbibliotheek. Voor bibliotheken AanZet, Kennemerwaard en Rijn en Venen zijn niet alle gemeenten landelijk gebied, maar deze zijn in deze grafiek wel meegenomen.

van Noord- en Zuid-Holland worden wel meer activiteiten georganiseerd dan in totaal Nederland op de functies: Lezen en leesbevordering (10% meer), Educatie en ontwikkeling (40% meer) en Kennis en informatie (15% meer). Op de functies Kunst en cultuur en Ontmoeting en debat wordt er in het landelijk gebied 40% minder georganiseerd dan gemiddeld in Nederland. Er worden in Zuid-Holland en Noord-Holland überhaupt meer activiteiten georganiseerd dan in Nederland totaal. Dit kan wellicht verklaard worden door het hogere aantal inwoners en de hogere bevolkingsdichtheid in deze provincies dan in de andere provincies van Nederland.

Wanneer het gemiddeld aantal georganiseerde activiteiten gedeeld wordt door het gemiddeld aantal inwoners, in zowel het landelijk als het stedelijk gebied, zien we dat er in het landelijk gebied gemiddeld meer activiteiten per inwoner worden georganiseerd op de functies Lezen en leesbevordering, Kennis en informatie, Kunst en cultuur en Ontmoeting en debat. Op de functie Educatie en ontwikkeling worden in het landelijk gebied en het stedelijk gebied ongeveer evenveel activiteiten per inwoner georganiseerd.

Grafiek 8 Activiteiten WSOB 2016 per functie per inwoner*

* Deze subsidies zijn de subsidie voor de gehele basisbibliotheek. Voor bibliotheken AanZet, Kennemerwaard en Rijn en Venen zijn niet alle gemeenten landelijk gebied, maar deze zijn in deze grafiek wel meegenomen.

Begrippenlijst

Landelijk gebied Het gebied wat door de provincie is aangeduid als landelijk gebied. Dit gebied is niet altijd hetzelfde als het gebied wat door het CBS op basis van huishoudens per vierkante meter als landelijk gebied wordt aangeduid.

Bibliotheken binnen het landelijk gebied

De bibliotheken die door de provincie zijn aangeduid als liggend in het landelijk gebied. Het gaat om: Krimpenerwaard, De Groene Venen, Bollenstreek, Zuid Hollandse Delta, Rijn en Venen (alleen landelijk gebied), AanZet (alleen landelijk gebied), Hoeksche Waard, Boekenberg (alleen landelijk gebied), Heiloo, Langedijk, Kennemerwaard, Westfriese, Hoorn, Waterland, Kopgroep en Gooi en Meer. Boekenberg, Waterland, Kopgroep en Gooi en Meer zijn niet meegenomen in de analyse als landelijk gebied.

Stedelijk gebied De gemeenten in Noord- en Zuid-Holland die door het CBS worden gecategoriseerd als “sterk stedelijk” of “zeer sterk stedelijk” op basis van het aantal huishoudens per kilometer.

Hoogopgeleiden Dit omvat onderwijs op het niveau van hbo of wo.

Inwoners met een migratieachtergrond

Persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.

Laaggeletterden Mensen die moeite hebben met de taalvaardigheden lezen en/of schrijven.

Leefbaarheid De mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld.

Bronnen

CBS (voor zover mogelijk is data uit 2017 gebruikt).

Subsidiebedragen 2019 aangeleverd door bibliotheken zelf.

WSOB data 2016.

WSOB data 2017.

Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliothekennetwerk. Themapublicatie leefbaarheid. RIGO in opdracht van Probiblio. December 2017.

Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliothekennetwerk. Themapublicatie eenzaamheid. RIGO in opdracht van Probiblio. December 2017.

Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliothekennetwerk. Themapublicatie Laaggeletterdheid. Probiblio, 2019.

Dorpsleven tussen stad en land; Slotpublicatie Sociale Staat van het Platelands. Sociaal en Cultureel Planbureau, 2017.

